

Erdélyi magyarság: csökkenő létszám, változatlan arány

A 2011. évi romániai népszámlálás közeledtével érdemes röviden áttekinteni az erdélyi magyarságot érintő demográfiai folyamatokat, hiszen az ezredfordulót követően jelentős eltérések figyelhetőek meg a kilencvenes évekhez viszonyítva.

A kilencvenes évek

1992 és 2002 – a két korábbi népszámlálás időpontja – között Erdélyben a magyarság lélekszáma és a lakosságon belüli aránya is igen gyors tempóban csökkent. A magyar nemzetiségűek száma a tágon vett erdélyi területeken 1 604 000 főről 1 417 000 főre esett vissza ebben az időszakban, így a magyar lakosság arány 20,8%-ról, 19,6%-ra csökkent.

A 90-es évekbeli erdélyi magyar népességcsökkenés három fő okra vezethető vissza: a kivándorlásra, a természetes népességfogyásra, illetve a vegyes házasságok következtében fellépő intergenerációs asszimilációra. Mindhárom tényező negatív hatást gyakorolt a népesség létszámára, ugyanakkor egymással szoros összefüggésben lévén, egymás hatásait is felerősítették.

Az 1992-es és 2002-es népszámlálás között Romániából mintegy 100 000 erdélyi magyar vándorolt ki, jellemzően – de nem csak – Magyarországra. A kivándorlók között a népességen belüli arányukon felül voltak képviselve a fiatalok, a családalapítás előtt állók. Így a kivándorlók nem csak közvetlenül, hanem közvetetten is csökkentették a magyar közösség létszámát, hiszen a későbbiekben gyermekeik nem Erdélyben születtek. Ez volt az egyik fő oka annak, hogy a magyar közösség korszerkezete előregedett, és a kilencvenes években már csak emiatt is lényegesen több erdélyi magyar halt meg, mint ahány gyermeket vállaltak az erdélyi (pontosabban az Erdélyben maradt) magyar nők.

A demográfiai helyzetet tovább rontotta az a jelenség, hogy a magyarok gyermekeinek egy nem elhanyagolható része román nemzetiségű lett. Ez az úgynevezett intergenerációs asszimiláció a vegyes házasságokra vezethető vissza. Ahhoz ugyanis, hogy a vegyes házasságok ne járjanak egy kisebbségi közösség számára létszám-vesztéssel, az lenne szükséges, hogy az etnikailag vegyes párcapcsolatban született gyermekek fele a kisebbséghez tartozó (jelen esetben magyar nemzetiségű) legyen. Ez az arány azonban Erdélyben 1/3-ad körüli, azaz a vegyes házasságot kötő magyarok gyermekeinek körülbelül egyharmada lesz magyar nemzetiségű. Figyelembe véve, hogy a magyarok 17–18%-a köt vegyes házasságot, a női termékenységhöz viszonyítva a magyarok asszimilációs vesztesége mintegy 6,5%.

Ez a folyamat természetesen jelentős regionális eltéréseket mutat. A Székelyföldön a vegyes házasságok aránya 5% alatti, a vegyes házasságokon belüli etnikai szocializáció pedig sokkal kiegyenlítettebb. Ezzel szemben egyes dél-erdélyi vagy bánági megyékben (Temes, Hunyad, Szeben, Krassó-Szörény) a házasságra lépő magyarok többsége román párt választ magának, a vegyes házasságban felnövő gyermekek pedig az erdélyi átlagnál jóval nagyobb eséllyel mozdulnak el a többségi identitás irányába.

Erdélyben – a köznévelkedéssel szemben – az asszimilációnak ez az intergenerációs fajtája a jellemző, és a „hagyományos”, az egyéni életúton belüli nemzetiségváltás sokkal ritkább. Ez utóbbi első sorban nem is a magyar–román, hanem a magyar–cigány, valamint a magyar–német (sváb) etnikai viszonylatokban jellemző.

Az ezredforduló óta – kivándorlás

Az ezredfordulót követő években alapvető demográfiai változások következtek be Erdélyben. A legfontosabb változás a kivándorlásban figyelhető meg. Egyrészt az erdélyi magyarok Magyarországra irányuló migrációja a 2000-es évek közepétől jelentős mértékben csökkent, sőt a két ország közötti gazdasági, jóléti különbségek csökkenésével párhuzamosan (bár minimális mértékben) az Erdélybe történő visszavándorlás jelensége is megjelent. A románok körében viszont igen erőteljes volt az elvándorlás, és az ország Uniós csatlakozása által nyújtott lehetőségeket kihasználva tovább növekedett. A hivatalos adatokat összesítő Eurostat szerint 2009-re kétféle millió fölé nőtt a más tagországokban élő román állampolgárok száma. (A legfőbb célországok Olaszország és Spanyolország.) Ehhez a számhoz még hozzáadódna a nem hivatalosan külföldön tartózkodók, illetve az EU-n kívüli országokba (pl. USA, Svájc) kivándorlók. Így szinte bizonyos, hogy Románia 2002. évi lakosságának ma legalább 10%-a él az ország határain kívül, tehát az ország tényleges lélekszáma 20 millió fölé csökkent.

A kivándorlás Románia régióit nem egyenletesen érintette, de erről pontos adatok nincsenek. Az azonban bizonyos, hogy Erdély egyes román többségű területein (Máramaros, Beszterce vidéke) igen erőteljes volt az elvándorlás. Ugyanakkor a románság tömeges kivándorlása az erdélyi magyarok vándorlási stratégiáit sem hagyta érintetlenül. Így közülük is mind többen vándorolnak Magyarországra helyett nyugat-európai célországokba. Összességében azonban a magyar népességet kevésbé érintette ez az új kivándorlási hullám, így az ezredfordulót követően kisebb arányban vesztett lélekszámából a kivándorlás miatt, mint az erdélyi románság.

Noha az erdélyi románok vélhetően valamelyest kisebb arányban vesznek részt a kivándorlási mozgalomban, mint az óromániai területeken élők, az feltételezhető, hogy az erdélyi nem magyar lakosság mintegy 8–11%-a, illetve a gyermekvállalási korban lévők mintegy 12–17%-a elhagyta Erdélyt az ezredforduló óta.

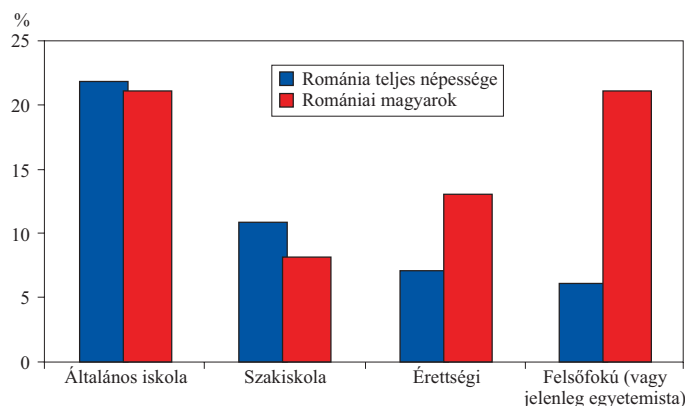
Az ezredforduló óta – termékenység

Ahogy az évek múltával az ideiglenes külföldi munkavállalás egyre többek számára életvitelszerű kinn tartózkodássá, majd kivándorlássá alakult, ez a folyamat meghatározó jelentőségűvé vált a romániai termékenységre nézve is, hiszen a kivándoroltak gyermekeit már jellemzően nem Romániában szülik meg. (Spanyolországban például a 2001-es 999 főről 2008-ra 13 631 főre nőtt a román állampolgárságú nők által szült gyermekek száma, ami már az összes romániai születéshez viszonyítva sem elhanyagolható – 6,3%).

Míg az ezredforduló körül Romániában a románok és a magyarok termékenysége (az intergenerációs asszimilációs veszteséget figyelembe kívül hagyva) szinte teljesen megegyezett, az azt követő években jelentős különbség alakult ki a magyar nemzetiségük javára. 2005–2006-ban a magyar nemzetiségű nők termékenysége már olyan nagy arányban meghaladta a románokét, hogy ez a többlet képes volt ellensúlyozni a mintegy 6,5%-nyi intergenerációs asszimilációs veszteséget is. (Azóta ez a többlet valamelyest csökkent, de továbbra is jelentős, mintegy 5%-os.) A románokétól hátrányosan eltérő korstruktúrájuk miatt a magyarok nagyobb gyermekvállalási kedve azonban jelenleg – a gyermekszámot tekintve – nem jelent ekkora előnyt, de ez a helyzet a románok korstruktúrájának folyamatos romlása miatt gyorsan változhat.

Az erdélyi magyarok jobb termékenységi mutatói speciális társadalmi-strukturális okokra vezethetők vissza. Míg az alacsonyan és közepesen iskolázott társadalmi csoportokban nincs jelentős különbség a gyermekvállalási kedvet tekintve a románok és a magyarok közt, addig a magyar nemzetiségű diplomás nők eltérő termékenységi mintákat követve lényegesen több gyermeket vállalnak, mint a jellemzően gyermektelen, vagy egy gyermeket vállaló román társaik (lásd az alábbi táblázatot). Még hangsúlyosabb az eltérés a kívánt gyermekek számát tekintve a fiatalok körében a 2008-as vizsgálatok szerint (1. ábra). Ez a szerkezeti eltérés, valamint a székelyföldi magas – a mindenkori romániai átlagot hagyományosan meghaladó – gyermekvállalási kedv arra utal, hogy az erdélyi magyarság termékenysége a következő évtizedben tartósan meghaladhatja a románságét. Ez a többlet – ha a vegyes párkapcsolatok aránya nem nő tovább – akár képes lehet ellensúlyozni az intergenerációs asszimilációs veszteségeket is.

E folyamatok eredőjeként az feltételezhető, hogy a 2002-es és a 2011-es népszámlálások közötti időszakban az erdélyi magyar nemzetiségű lakosság lélekszáma 1 430 000 főről, 1 265 000–1 300 000 főre csökken. A románok kivándorlását figyelembe véve, Erdély valós állandó népességszáma az 1992-es 7,7 millió, illetve a 2002-es

1. ábra. Három vagy több gyermeket szeretne a meglévőkkel együtt (18–35 évesek, iskolai végzettség szerint), 2008

Forrás: Erdélyi magyar fiatalok 2008 (Nemzeti Kisebbségkutató Intézet); Barometrul Tineretului din România 2008 (ANSIT).

7,2 millió fő után 2011-ben 6,45–6,65 millió fő körül lehet majd. A tágan vett Erdély területén az említett időszakban a magyarság aránya tehát a 19,6%-ról feltehetően nem csökkent tovább.

Bizonytalanságok és problémák

A becslések kapcsán azonban fel kell hívni a figyelmet három ország-specifikus bizonytalansági tényezőre.

Egyrészt kérdéses, hogy megvan-e az akarat a román hivatalos szervek részéről arra, hogy valóban szembenézzenek az országot sújtó kivándorlási hullámmal, vagy megpróbálják – legalább papíron – a 2011-es népszámlálás során a lakónépességhez sorolva számba venni a valójában életvitelszerűen már régóta külföldön élő családokat. Az Eurostat ajánlásai szerint azokat a személyeket, háztartástagokat, akik legalább egy éve külföldön élnek, nem lehet a népszámláláskor az állandó népességbe beleszámolni. Romániában azonban 2002-ben minden román állampolgársággal rendelkező háztartástagot összeírtak, függetlenül attól, hogy mióta él külföldön, majd utólag vonták ki a teljes létszámból a régóta külföldön élőket. Ha ez az eljárás megismétlődik 2011-ben, elég komoly torzításokhoz vezethet. Ez a „kettős könyvelési” lehetőség ugyanis akár egy-két millió főnyi „fiktív lakossággal” is felduzzaszthatja Románia hivatalos lélekszámát. Amennyiben sok ilyen fiktív lakos kerül be a népességbe, ez ahhoz vezethet, hogy – legalábbis papíron – folytatódik a magyarság arányvesztése Erdélyben. A kivándoroltak esetleges összeírása ugyanakkor az

A legalább két gyermekkel rendelkezők aránya a magyar és a román nemzetiségű nők körében iskolai végzettség és korcsoport szerint Erdélyben, 2002 (%)

Korcsoport	Kevesebb, mint 8 általános		8 általános		Szakiskola, érettségi		Felsőfokú	
	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok
20–24	3,4	3,9	0,4	0,4	0,1	0,2	0,5	0,5
25–29	28,8	25,2	14,9	18,5	2,7	2,6	4,1	3,2
30–34	48,7	48,1	39,6	42,1	18,6	18,9	21,6	14,4
35–39	66,4	60,6	59,1	62,0	42,0	36,5	41,1	30,9
40–44	70,5	68,8	74,3	75,0	59,7	56,2	50,6	39,6
45–49	75,6	76,2	76,5	76,0	63,6	62,8	46,1	43,5

Forrás: A Minnesota Population Center IPUMSI adatbázisa (10%-os népszámlálási minta).

Hová tűntek az erdélyi magyar gyermekek?

Ha az utóbbi évtizedben az erdélyi magyar közösség gyermekvállalási kedve pozitív volt, akkor joggal tehető fel a kérdés, hogy mi az oka a magyar oktatási rendszer utóbbi években megfigyelhető leépülésének. A helyzet értelmezéséhez először is fontos tudni, hogy az oktatási rendszer lépülése Erdélyben nem általános: a jelenség elsősorban a szórványosodó területeken (községekben és városokban) figyelhető meg, a tömbvidékeken kevésbé. Továbbá a leépülés fő oka nem az, hogy csökken a gyermekek száma, hanem az, hogy a magyar szülők gyermekei egyre kisebb arányban kerülnek magyar nyelven oktató iskolába. Ennek a jelenségnek három fő oka van.

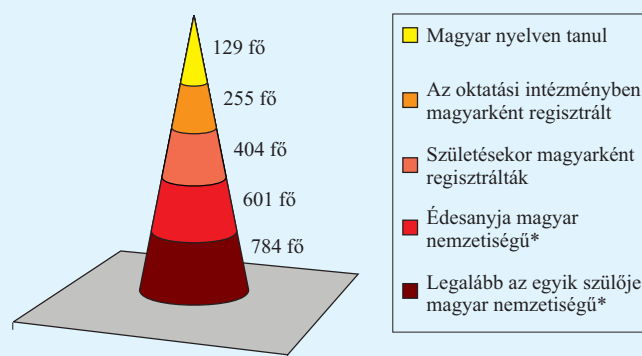
Egyfelől a szórványosodó nagyvárosokban a magyar oktatás szinte kizárólag a magyar elit igényeit szolgálja ki, a kevésbé ambiciózus – jellemzően lakótelepeken lakó, falvakból bevándorló magyar családokbeli – gyermekeknek nem nyújt valós alternatívát. Mivel ráadásul ezekben a városokban gyakorlatilag nem létezik magyar nyelvű szakoktatás sem, ezen szülők – érthető módon – nem adják gyermekeiket a „nem nekik való” iskolákba. Így például Kolozsváron öt belvárosi „elit” magyar iskola működik, miközben az elmúlt öt évben tízről ötre csökkent a lakótelepi magyar tagozatok száma. Az eredmény döbbenetes: a „kincses városban” mintegy 340–350 elsős korú magyar gyermekre, csupán 229 magyar nyelven tanuló elsős jut (valószínű közülük is jó néhányan nem kolozsváriak). Eközben Kolozs-megye vidéki területein (ahol a pedagógusok egyesével szedik össze a gyermekeket) tíz magyar nemzetiségű kisdíákából, kilenc anyanyelvén kezd meg a tanulmányait.

Másfelől komoly „területi zsákutcák” is kialakultak a rendszerben: egyes területeken a magyar oktatás túl hamar véget ér, így a szülők számára értelmetlenné válik a belépés. Például Resicabányán a négy elemi után már nincs magyar oktatás, a legközelebbi magyar nyelvű ötödik osztály mintegy 65 kilométerre (Lugoson) található. Nem meglepő, hogy idén egyetlen gyermek

iratkozott be itt magyar elemibe. A Fekete-Körös völgyében hiába él mintegy ötezer fős magyar közösség, mivel középfokú magyar nyelvű oktatás csak Nagyváradon (60 kilométerre) van, ezért a magyar oktatás már az elemi tagozatokon bukdácsol.

Végül meg kell említeni, hogy néhány területen az egyetlen – így monopolhelyzetű – magyar iskola/tagozat minőségi problémákkal küszködik, szinte taszítva a helyi magyar gyermekeket a román tagozatokra.

Az alábbi ábra jól mutatja azt a folyamatot, ahogyan egy erősen szórványosodó területen (Szeben megyében) a magyar származású gyermekek száma „elfogy” mire magyar nyelvű iskolába kerülnek. Látható, hogy csaknem 800 magyar gyökerekkel (legalább egy magyar nemzetiségű szülővel) rendelkező gyermekből csak 404-et regisztrálnak magyar nemzetiségüként születéskor, és közülük is mindössze 129-en tanulnak magyar nyelven.

2. ábra. Magyar származású és magyarul tanuló gyermekek a 2009/10-es tanévben elemi tagozatra járók körében (Szeben megye)

Forrás: Román Statisztikai Hivatal, Román Oktatási Minisztérium.

Megjegyzés: * Részben becslés

egész EU népességadatainak hitelességét is veszélyezteti, hiszen ezek a személyek valós – külföldi – lakóhelyükön is összeírásra kerülnek majd, így duplán jelennek meg EU népességében.

Másrészt kérdéses a magyarsághoz kötődő cigányság önbevallásának változása. Kérdőíves kutatások eredményei szerint jelenleg mintegy 90 ezer főre tehető az Erdélyben élő, magyar anyanyelvű, és további mintegy 50 ezer főre a magyar nyelvhez igen erősen kötődő cigányok száma. Ha e csoport körében meg erősödik egy disszimilációs tendencia, az negatív, míg az esetleges asszimiláció pozitív irányban módosíthatja a magyar nemzetiségűek létszámát.

Harmadrészt általános tapasztalat, hogy – hacsak nincs kifejezetten ezt ellensúlyozni kívánó állami akarat – minden népszámlálás esetén már önmagában is van egy „természetes nyomás”, amely a kisebbségi önanonosság vállalása ellen hat. A korábbi romániai népszámlálások alkalmával ez a nyomás nemzetközi összehasonlításban is átlag feletti volt. Például 2002-ben az összeíróívben az etnikumnál és az anyanyelvnél a „román” kategória volt az egyetlen előre nyomtatott, közvetlenül bejelölhető válaszlehetőség, mellette a 10-es (Romániában a legjobb iskolai osztályzatot jelölő) kóddal. Ha valaki más nemzetiséget vagy anyanyelvet kívánt megadni, akkor az a „más nemzetiség/anyanyelv” címkéjű sorban

került beírásra, és utólag – a válaszadó által nem ismert módon, és kategóriák szerint – kódolásra. 2011-ben a tervek szerint ez módosul, és a román mellett a többi nemzetiség is – létszámuk szerinti sorrendben – szerepelni fog az összeíró-íveken. Ugyanakkor – az európai sztenderdekkel szemben – kisebbségi vagy kétnyelvű összeíró-ívek továbbra sem készülnek Romániában.

A nemzeti önanonosság vállalását a kisebbségek számára megnehezítő nyomást az elmúlt két népszámláláskor az RMDSZ a nemzetiség bevallására felhívó népszámlálási kampánnyal próbálta meg ellensúlyozni. Amennyiben 2011-ben ez a kampány elmaradna, vagy sikertelen lenne, az csökkentené a szórványterületeken élő magyar nemzetiségűek pontos számbavételének esélyét. Ugyanakkor, ha sikerülne valóban előrelépni a népszámlálás európai sztenderdekhez közelítő, kisebbségbarát gyakorlati megszervezésében (például kétnyelvű összeíró-ívekkel), az pozitív elmozdulást jelenthetne az eredmények hitelességét illetően is.

Kapitány Balázs, Népeségtudományi Kutatóintézet (Budapest)
kapitany@demografia.hu

Kiss Tamás, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Kolozsvár)
t.kiss77@rmsz.ro